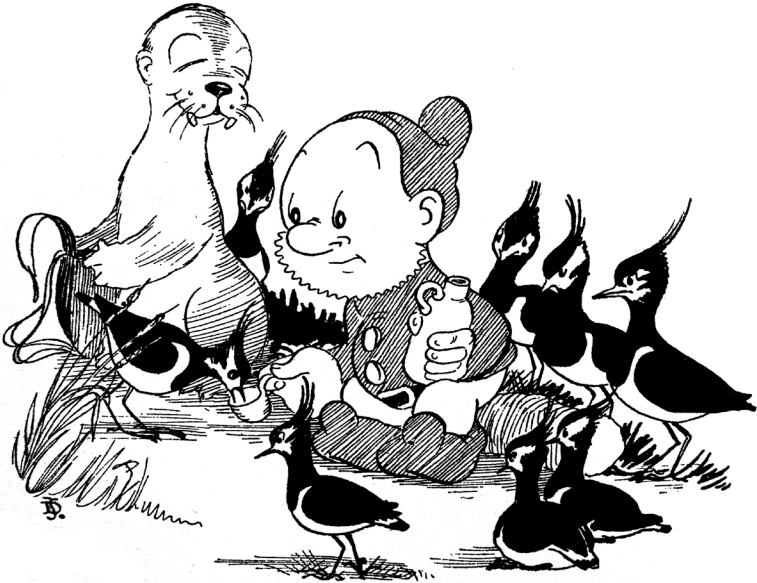

Inhoud

Voorwoord	11
Inleiding	13
1 Het landschap	27
2 Kievit: de vogel	33
3 Bescherming	101
4 Verarming	143
5 Nieuwe dreiging	153
Nawoord	193
Bronnen	199
Bijlagen	213

Voorwoord

Als Jean Dulieu in 1948 *Het Winterboek van Paulus* schrijft, introduceert hij daarin ook de kievit. Nee, hij geeft de vogel geen sprookjesnaam als Eucalypta of Gregorius. Hij noemt ze gewoon kieviten, want het gaat om een groep. Dulieu woont dan op Terschelling en hij schetst in zijn boek de ontmoeting van Paulus met een stel kieviten in een duinpan. Ze zijn hopeloos verdwaald op hun trektocht naar het warme zuiden. Een tekeningetje toont Paulus met Radboud de visotter te midden van de groep kieviten. Enkele zitten, de andere staan. Kabouter Paulus verbindt de verstuurde poot van een van de

*Paulus met de verdwaalde kieviten. Tekening van Jean Dulieu in
Het Winterboek van Paulus, 1948*

aanvoerders, laat hen allemaal een slokje bosbessenwijn drinken en wijst hun dan de juiste vliegrichting. En, o ja, hij geeft hun levenswater mee. 'Daar gingen de kieviten op de wieken. Snel wonnen zij hoogte en wendden zich toen naar het zuiden. Kioewiet! Kioewiet! Dag kabouter, wel bedankt, kie-wiet!!'

De tekening is treffend, het tafereel prachtig. Jean Dulieu (1921-2006) kende de kievit heel goed, zo verraden tekst en illustratie. Wie kende in die tijd halverwege de twintigste eeuw de kievit niet?

Inleiding

Timing

Er zijn veel aanleidingen om een update van Rinke Tolmans monografie van 1969 te laten verschijnen over de weidevogel die de Friezen als Ijip aanduiden en vaak in één adem noemen met de skries, die buiten Fryslân als grutto door het leven gaat. Een eerste gegeven is dat de Kievit nog altijd een icoonsoort is voor ons land. In het voorjaar spectaculair vanwege zijn opvallende gedrag en vanwege de eieren, waarover elk voorjaar wel wat te doen is. In herfst en milde winter niet te missen vanwege de enorme groepen inlandse maar vooral ook buitenlandse Kieviten die hun maag komen vullen in onze vruchtbare, groene landouwen.

Een aardige aanleiding is ook dat de Kievit een belangrijke rol heeft gespeeld in onze nationale historie van natuurbescherming. Veel mensen van het eerste uur, zo rond de eerste tientallen jaren van de twintigste eeuw, werden natuurbeschermers omdat ze aangekomen waren door hun ontmoeting met de Kievit en de grutto.

Een derde argument is dat er geen enkele andere vogel zo'n centrale rol heeft gespeeld in een model van weidevogelbescherming. Een unieke dubbelrol in een uniek systeem. Aan de ene kant in de rol van slachtoffer, van geëxploiteerde soort, waarvan de eieren werden gezocht en geraapt, maar aan de andere kant als de ontvanger van de bescherming. De Kievit, of nauwkeuriger nog het Kievitse, was de spil in dat geheel.

Op dit moment beleven we de neergang van de Kievit als broedvogel. De belangrijkste oorzaak is dat de Kievit zich terugtrekt, simpelweg van het toneel in het decor stapt. Hij kan de ontwikkelingen in de groene ruimte gewoon niet langer bijbenen. En de hele

hofhouding volgt de heraut, van grutto, Thijsses koning van de weidevogels en onze nationale vogel, de vrolijke hofnar tureluur, tot en met de kleintjes veldleeuwerik en graspieper. Het wordt stil in de groene ruimte, overal in Nederland. Ronduit huiveringwekkend stil. De scholekster, de vogel met zijn geweldige peursnavel die van wadvogel weidevogel werd, lijkt het nog het langst vol te houden.

Een laatste argument voor een vervolg op *De kievit* van Rinke Tolman is dat de Rijksoverheid zich vlak na de verschijning van dat boek nadrukkelijk mengt in het koor van ‘bezorgden’ waar het gaat om het groene buitengebied. Vijf jaar na het verschijnen van *De kievit* komen rijksnota’s uit die zich ingrijpend bemoeien met het agrarische buitengebied. Ambtelijke instituten rijzen als paddenstoelen uit de grond. In 1973 wordt de bioloog Albert Beintema benoemd bij het Rijksinstituut voor Natuurbeheer, afdeling ornithologie. Hij zal de eerste ambtenaar worden die zich fulltime bezighoudt met onderzoeks- en beheervragen over de weidevogels. Naast private initiatieven die zich richtten op de bescherming van weidevogels, zoals die zich in Fryslân al ontwikkelden, ontstaat een overheidsbeleid met hetzelfde doel. Verschil van inzicht en verschillen in aanpak vanuit verschillende belangen liggen op de loer.

Grou(w)

Ik werd in 1945 geboren, op 16 mei, precies één maand na de bevrijding van mijn geboortedorp Grouw door de Canadezen. Ik was het derde kind in ons gezin. Boven mij twee broers, Hette en Adriaen, na mij broer Henk en zus Ypie. Ons geboortehuis aan de Stationsweg, buiten het eigenlijke dorp, was aan drie zijden omgeven door sloten. Aan de westkant lag een dam, met een duiker waar wij als kinderen stekelbaarsjes vingen en kleine watersalamanders. Ik moet een jaar of tien, elf zijn geweest toen ik in de kleurige weilanden die het dorp Grou – toen nog met een w als laatste letter – in die tijd nog omringden, mijn eerste zelfgevonden kievitseï ontdekte. Een gebeurtenis die een onuitwisbare indruk op mij maakte. Weide en wa-

terkant waren ons speelterrein, met of zonder polsstok, en niet alleen in het voorjaar, maar in alle seizoenen. De geluiden en capriolen van de voorjaarsvogels, het geheimzinnige leven in de slootjes, de kleuren en geuren van de kruiden, het zijn indrukken die bleven. En zij trokken mij aan.

Ons leven speelde zich voor een groot deel af in de steeds wijder wordende wereld van weilanden en polders. Wij woonden vrijwel naast de boerderij van de gebroeders Marten en Wytze Kaastra, tussen de Stationsweg en de Rechte Grou, de oude vaarverbinding met het dorp Jirnsum dat toen nog Irnsum heette. De boerderij met zijn oude hof rondom, met rechts van de lange oprijlaan het gedeelte met appel- en perenbomen en een heerlijke kers, en links een open hof, ons voetbalveld met één dikke boom, de lariks. De kop-halsrompboerderij met bijgebouwen en de hof rondom was onze vaste dagelijkse speelplek. Wij beleefden als buurtkinderen de seizoenen mee met de boeren.

Wij leefden een plattelandskinderleven, en het erf van ons eigen huis, de boerderij en de weilanden op loopafstand waren mijn universum. Wij kenden en verkenden elk bosje, elke polder. De cirkel werd steeds groter en besloeg gaandeweg de dorpen om Grou heen. Het natuurgebied De Alde Feanen bij Earnewâld en de graslanden van de Hege Warren kwamen op een bepaald moment binnen die cirkel te liggen. De Kaastra's hadden behalve de percelen tussen het dorp Grou en de spoorlijn Heerenveen-Leeuwarden ook hooiland 'over het water', liggend aan de Folkertsloot die naar Earnewâld voert. De reizen daarnaartoe met praam en opdrukkertje, paard-en-wagen ingeladen – en later met de eerste trekker, een Güldner – en dan op een zomeravond terug met de praam met hooi beladen en wij als kinderen daarbovenop, het waren gouden dagen met onvergetelijke avonturen.

De geheimzinnig hoempende roerdomp en de onhoorbaar jagende bruine kiekendief leerde ik kennen in hun broedbiotoop, en de details van hun leven uit het vogelboekje *Zien is kennen* van Nol Binsbergen en mr. D. Mooij, met de prachtige aquarelplaatjes van de Zaankanter Rein Stuurman. Het boekje 'met het bandje' lag in de bakdekkruiser Wiwojadak, de motorboot van de ouders van mijn vriendje Hendrik ('Henk') Rouwé, die ons ook naar die verre oor-

den voerde. Ik heb nu zelf een oude druk van *Zien is kennen* en raadpleeg het vogelboekje nog regelmatig, puur om redenen van nostalgie.

Het zoeken en vinden van kievitseieren, maar ook het meedoen in de bescherming in latere jaren, lagen in het vanzelfsprekende verlengde van het kinderleven.

Natuurparel

Grou was een archipel dorp, gelegen aan het uiteinde van een verbindingsweg met Jirnsum in het westen en met Nes-Akkrum in het zuiden. Het was een omgeving van veel vaarten en meren en veelal laaggelegen, maar net boven het water uitstekende weilanden. Ten noorden van Grou liggen de dorpen Reduzum (toen Roordahuzum), Idaerd, Wergea en Warten, allemaal in mijn vroegste jeugd alleen via de omweg van Jirnsum te bereiken. En in het oosten ten slotte, alleen bereikbaar over water, of via de omweg van Warten, ligt het gebied van Earnewâld, met De Alde Feanen, het nationale park met het befaamde Princenhof. Een gebied rond Grouw kortom, dat door Jan Drijver, de Texelse kievitseierenzoeker uit Den Hoorn, die vanaf 1913 tot 1953 een topfunctie bekleedde bij zowel Natuurmonumenten als Vogelbescherming Nederland, wordt genoemd als hij in 1926 schrijft:

En wie het eigen land heeft leeren kennen, heeft kunnen constateren, dat wij meer vogelorden hebben, dan menigmaal verondersteld wordt. Het Naardermeer, Texel, Rottumeroog, Griend, Schouwen, de omgeving van Grouw, Durgerdam, enz. zijn beroemd, zoowel bij landgenoot als Vreemdeling. (In: *Vogels en vogelbescherming*, J. Drijver, 1926)

Grou en omgeving, een natuurparel van ons land. Naar dit gebied trok meer dan eens het gezelschap bestuursleden van de Vereniging Natuurmonumenten en Vogelbescherming in de jaren twintig van de vorige eeuw. In die bevoorrechte omgeving van veenweidegebied

groeide ik op in een tijd dat de vogeldiversiteit van het agrarische land naar een hoogtepunt groeide. De vrijheid tot zelfopleiding was groot; boeren en hun *feinten*, knechten, waren zelf eierzouker; vrijwel geen boer verbood het dat iemand in zijn weilanden eieren ging zoeken. Marten en Wytze Kaastra leerden ons het eierzouken, eerst spelenderwijs in de *hóf* voor de boerderij, later echt in hun weilanden. Documenten waren niet vereist behalve in de zogenoemde *kwartsjeslannen* aan de oostkant van de Graft. Maar in café De Bierhalle in de Hoofdstraat in Grou waren voor een luttel bedrag dagkaarten te koop voor de betreding van deze uitgestrekte velden, een paradijs voor liefhebbers. De Hervormde Kerk in Grou gaf schriftelijk te kennen dat pachters van hun landerijen het eierzouken niet mochten verbieden. Van controle was geen sprake; sociale controle zorgde er wel voor dat de landelijke, wettelijke sluitingsdatum van het zoeken van kievitseieren een scherpe markering was. Het was in een tijd dat de paasvakantie voor de scholen in de gemeenten Idaarderadeel en Utingeradeel (met respectievelijk Grouw en Akkrum als hoofdplaats) werd aangepast omdat de schoolgaande jeugd anders dreigde vrij van school te hebben als het eierzouken net weer voorbij was! Onderwijzers van de lagere school gingen in Grou met hun leerlingen steevast elk jaar een dag *te ljipaaisykjen* aan de overkant van het Pikmeer om de kinderen op locatie in aanraking te brengen met de *greidefûgels*. Het was kortom een tijd van vrijheid en kansen.

Fries

Het agrarische, nog weidevogelrijke veenweidegebied van het midden van de provincie Fryslân is dus de heerlijke, stimulerende wereld waar ik ben opgegroeid. De kievit was daarbinnen een hoorbaar en zichtbaar, prominent element. En de vogel kwam er bovenmatig veel voor. De aankomst van de eerste vogel en de vondst van de eerste eieren waren gespreksthemata van de dag. Maar ook de aankomst van al die duizenden vogels uit het noorden en oosten was gespreksonderwerp. Ik heb nimmer het genoegen gesmaakt het eerste kievitsei van de provincie te vinden, maar wel is mij eenmaal de eer te beurt geval-

len het eerste kievitseï van een gemeente te vinden. In het late voorjaar van 1980 vond ik een kievitseï vlak bij de brug over het Prinses Margrietkanaal bij Grou, die nu vervangen is door een viaduct, in het tweede perceel ten zuiden van dat kanaal, dat de grens tussen de gemeenten Utingeradeel en Idaarderadeel vormde. Ik bood het de volgende dag in het gemeentehuis tegenover het station in Akkrum aan burgemeester Jan Schurer aan en ontving de zo dierbare oorkonde en een geldelijke beloning van tien gulden.

Het zoeken en rapen van kievitseieren is zoveel meer dan het oprapen van een ei uit een nest. Het ljipaaisykjen was voor mij veeleer het vullen van hoofd en hart dan het vullen van de pet. Om de vogel weefden zich sterke verhalen die doorverteld werden van geslacht op geslacht. Talloos zijn de gedichten en liedjes, dikwijls in de Friese taal, die de kievit als onderwerp hebben, zijn aankomst, gedrag, zijn eieren, zijn bescherming. Die verbintenis is breed, en gaat door alle lagen van de samenleving. Op het laatste Nederlandse duizendguldenbriefje vóór de overgang naar de euro staat een afbeelding van een kievitseïtje als kenmerk van echtheid. Als in de herfst van 2015 in Fryslân de ‘skelling’ wordt ontworpen, een speciaal muntbiljet dat gebruikt kan worden in het ‘betalen’ van te ruilen vrijwilligerswerk, wordt de kievit als beeldmerk gebruikt. Een kleine poëtische proeve van die band siert een van de allereerste pagina’s van dit boek.

Rinke Tolman (1891-1983) was niet alleen natuurliefhebber en natuurschrijver, hij voelde zich ook aangetrokken tot de groep van de Jong-Friezen en dichtte graag, met name in de periode 1915-1920. Een tweede voorbeeld in dichtvorm is het gedicht ‘De Aeisiker’ van Jan Piebenga (1910-1965) uit de bundel *Waerglês* uit 1938. Ik citeer de laatste van de vier strofen:

De boer, de feint, it djip forstân,
Hja sykje aeijen om 'e nocht.
Hjar lûkt alinnich loft en lân,
It skôgjen fan hoe 't it hijke fljocht.
En sjende wirde hja de ljip

Dy 't tommelt oer de wjok,
Fordwine yn 't blau, in fiere stip,
En fine 't swalkerslok!

(De boer, de knecht, het diepe verstand,
Zij zoeken eieren om niet,
Hen trekt slechts lucht en land,
Het kijken hoe het mannetje vliegt,
En al kijkend worden zij de kievit,
Die zijn baltsvlucht maakt,
Verdwijnend in het blauw, een verre stip,
En vinden het geluk van 't zwerven)

Die intieme band tussen mens en vogel wordt misschien wel het duidelijkst in de talloze afbeeldingen van de kievit, in velerlei vorm en houding, die in de afgelopen jaren stonden en nog steeds afgedrukt worden, zij het geleidelijk wat minder in aantal, in rouwadvertenties in Friese media, met name in de grootste krant, de *Leeuwarder Courant*. Vaak zonder tekst die naar het beeld verwijst, gewoon woorde-loos. Maar kennelijk opgenomen in het overlijdensbericht op verzoek van de overledene. Een diepgevoelde, intieme band. De overledene in de advertentie met het kievitje was onderdeel van het geheel. Hij – een *zij* is een zeldzaamheid – was eierzoeker en dan werd je ook lid van de plaatselijke vogelwacht, en beschermer.

Niet gunstig

Wie had in de jaren van mijn jeugd kunnen denken dat de situatie van toen zo dramatisch zou veranderen. Maar onze 'gewone weidevogels' kunnen aard en tempo van de veranderingen op het gewone boerenland simpelweg niet bijbenen. De populatie van de grutto liep terug van 120 000 broedparen in de jaren zestig naar 30 000 rond het jaar 2000. Zullen we de grutto behouden? Deze vraag stelt Albert Beintema zichzelf aan het einde van zijn boek *De grutto*. En hij antwoordt: 'Ik denk het wel. Wat ik in het voorjaar in Friesland en